

T.C.
SAMSUN VALİLİĞİ
Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü

TARIMDA SÖZLEŞMELİ ÜRETİM
MODELİ VE SAMSUN İLİ YAKLAŞIMI

Burhan HEKİMOĞLU
Ziraat Mühendisi

Mustafa ALTINDEĞER
Ziraat Mühendisi

Samsun /Haziran 2012

1. Giriş

Üreticiyi satış, sanayiciyi hammadde, tüketiciyi de sağlıksız ürün derdinden kurtaran sözleşmeli tarım modeli ülkemizde hızla yayılıyor. Bu sözleşmeli üretim stratejisi öngörüldüğü üzere uygulanabilirse, yapılan fizibiliteye göre sadece GAP bölgesinde bile milyarlarca dolarlık ekonomi oluşturabilir.

Bu öyle bir strateji olmalı ve sağlıklı uygulanmalı ki ilk önce Türk çiftçisi hem ekip biçebilmeli hem de emeğinin karşılığını alabilmeli, pazar sorunu yaşamamalıdır. Diğer taraftan çiftçiden aldığı ürünle fabrikasının çarkını çeviren sanayici de kalite ve tonaj sorunu ile karşılaşmamalıdır. Kaliteli hammaddeyle katma değerli ürün elde etmeli ve dünya pazarlarında rekabet eli güçlenmelidir.

İşte bu temennilerin gerçekleşmesinin tek yolu, üretici ve sanayicinin el ele verip sözleşmeli üretim yapmasından geçmektedir. Zaten ülkemizde bunun önemini kavrayan Cargill ve Tat'tan Tukaş'a, Dimes'ten Fersan'a onlarca şirket bu alanda hızla büyümektedir. Birçok yeni girişimci de başarı öyküleriyle sistemde yer almaktadır. Metro, Tesco, Kipa gibi perakende devleri de sözleşmeli üretime çok ciddi yatırımlar yapmaktadır. En önemlisi bu model önümüzdeki günlerde biyoenerjiye yönelenlerin "olmazsa olmazı" olacaktır.

Üreticiler ve firmalar arasında ürünün ekimi, dikimi veya çiftçinin belirli bir ekiliş alanı ve üretimi gerçekleştirme sorumluluğu yüklemesine karşın, firmaların da elde edilecek ürünü belirli koşullarda almayı garanti ettiği anlaşmaya dayalı üretim ve pazarlama modeli olarak tanımlanabilen üretime '**Sözleşmeli Üretim**'dir.

Gelişmiş ülkelerde oldukça yaygın olan sözleşmeli tarım Türkiye'de Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde gelişmekle birlikte diğer bölgelerde yolun çok başında bulunmaktadır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının bilgilere göre, 2 milyon 750 bin sözleşmeli çiftçi var. Tarım ülkesi Türkiye'de bu model büyük miktarlarda Mısır (Cargill), tütün, arpa, şeker pancarı gibi temel tarım ürünlerinde de uygulanıyor.

Ülkemiz Tarım Sektöründe Sözleşmeli tarım modeli, uzun vadede planlı tarıma geçişin ilk basamağı olarak görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde ve Türkiye'de Marmara, Ege

Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli ve Samsun İli Yaklaşımı

ve Akdeniz bölgelerinde çok yaygın olan ve yıllardır uygulanan sözleşmeli tarım modeli, **Samsun** İlimizde henüz başlangıç aşamasındadır.

Samsun ilinde Tarımsal sanayi ve sektör taraflarının bütünleştirilmesi konusunda ilk düzenlemelerin yapıldığı ve uygulandığı **şeker pancarı ve beyaz et** sektörüyle **(Köy-Tur, AY-PI)** başlayan ve **(OTAT, SEMOLİNA)** bölgede güçlü sözleşmeli üretim bilinci oluşturan **'Sözleşmeli üretim modeli'** son dönemde gerek çeşitliliği gerekse tarafları farklılık gösteren ve/veya göstermesi amaçlanan bir entegrasyon modeli olarak seviyesi düşük olsa da yükselen bir trend yakalamıştır.

Samsun İlimizde başta **Organik Yumurta olmak üzere Organik Beyaz et, organik Süt** gibi **organik** üretimlerde **(Yeşilküre)**, **İyi Tarım** Üretimlerinde, **Şeker pancarı** üretiminde, **Tohumculuk** sektöründe, **Süt** sektöründe, **biyodizele** yönelik **yağlı tohum** üretiminde **sözleşmeli üretim modeli** az miktarda olsa bile uzun zamandır uygulanmaya çalışılmaktadır.

Başta sebze alt sektörü olmak üzere diğer alt sektör üretimlerinde bu model taraflar açısından cazip hale gelmeye başlamıştır. Son yıllarda kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programlarının, AB hibe projelerinin, Özel idare veya Özel sektör katkısıyla **Samsun** İlimizde başta sebze olmak üzere Tarımsal Sanayi yatırımlarının doğru yönde gelişmeye başladığını görmekteyiz. **Samsun** Bafra ilçesi Organize sanayi bölgesinde 2007 yılında faaliyete geçen domates ve kaypa biber salçası üreten **BAFİRA Salça Fabrikası** bölgede sözleşmeli üretim modelini üreticilerle karşılıklı güven içerisinde örnek bir başarıyla yürütmüştür. Yine Bafra ilçesinde 2007 yılı Ağustos ayında faaliyete geçen **Bafra İçtenler** Yaş sebze ve meyve işleme fabrikası **PAPRİ** markasıyla üretimini yaptığı közlenmiş biber salça, sebze ve meyve konservesi, reçel, hazır yemek ve turşu gibi 30 çeşit ürün ile bölgede sözleşmeli üretime dayalı sanayiye örnek olan önemli bir girişimdir. Ancak söz konusu sözleşmeli üretim sektörü zaman zaman bazı sebze çeşitlerinde veya üretiminin yetersiz olduğu durumlarda hammadde sıkıntısı yaşanmakta, işletmeler üretim kapasitesini kullanamamakta, il dışından ürün bulmak arayışlarına girmek zorunda kalmaktadır. Veya oluşan ve elde kalan üretim fazlalığı üreticiyi gerçekten mali açıdan zor durumda bırakmaktadır. Bu sıkıntıları üreticilerle birlikte yaşayan Bafra ilçesindeki bu işletmeler 2012 yılında sektörün taraflarını memnun edecek arayışa girmişlerdir. Bu

Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli ve Samsun İli Yaklaşımı

kapsamda Bafra ilçesine toplantıya çağrılan Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) projesi danışmanları ilçedeki ilgili bankalara (İşbankası, Akbank, Şekerbank, Garanti, Ziraat Bankası gibi) ve sözleşmeli üretimin taraflarına **tarımsal kredi hesaplama sistemleri, sözleşmeli üretim ve tarımsal değer zincirinin** kurulması konularında destek ve bilgi vermişlerdir. Bu çalışmada etkin yer alan Bafra Sebze Üreticileri Birliği, Sözleşmeli Üretimin faydalı bir uygulama olacağı ve Bafra Sebze Üretimini daha iyi noktalara getireceği kanaatini ortaya koymuşlardır.

2. Sözleşmeli Tarım Nedir

Samsun ili tarım sektörünün geleceği adına tarımsal sanayinin rekabet edebilirliğini artırıcı nitelikte uygun ve kaliteli ham maddenin temin edilmesi ile üretici yönünden ürünlerin satış riskinin azaltılması açısından sözleşmeli üretim modelinin bilinmesi ve uygulanması son derece önemlidir.

***Sözleşmeli (tarım) üretim;** 5488 sayılı **Tarım Kanununun 13. maddesinde** “Bakanlık, tarım sektöründe sözleşmeli üretimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli düzenlemeleri yapar. Sözleşmeli üretimi özendirmek üzere üreticilere, bu Kanunla belirtilen desteklerin verilmesinde öncelik tanınır” ifadesiyle yer alır.*

***(2006-2010) Tarım Stratejisi Sözleşmeli üretimde;** Kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslar arası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulmasının temel amaç olduğunu belirtir.*

***Stratejik Amaçlar içinde sözleşmeli tarıma;** Tarımsal pazarlama altyapısının iyileştirilmesi ve üreticilerin pazara erişim düzeylerinin artırılması, tarım-sanayi entegrasyonunun geliştirilmesi, işleme sanayinin rekabet edebilirliğini artırıcı nitelikte uygun ve kaliteli ham maddenin temin edilmesi ile tüketici tercihlerinin karşılanması amacıyla yönelik tedbirlerin alınmasını belirterek destek verir.*

Sözleşmeli (tarım) üretim modeli, firmalar ve üreticiler arasında ürünün ekim-dikim zamanında veya çiftçinin belirli bir ekiliş alanı ve üretimi gerçekleştirme sorumluluğunu yüklemesine karşın, firmaların da elde edilecek ürünü belirli şartlarda garantili almasına dayalı **üretim ve pazarlama şeklidir.**

3. Sözleşmeli Tarımı Modelini Oluşturan ve Önemli Kılan Nedenler

a) Sözleşmeli tarım gibi entegrasyon (işbirliği) hareketlerinin en önemli itici güçlerinden birisi tüketici pazarındaki gelişmelerdir. Tüketicinin daha bilinçli hale gelmesi, oluşan talebin sürekli karşılanabilmesi, kalite ve istenen miktarda üretim, sözleşmeli tarım için ana nedenlerden biridir.

b) Sözleşmeli tarım, yeni üretim tekniklerinin uygulama alanına hızlı bir şekilde aktarılmasının en önemli yolu olarak görülmektedir.

c) İşleme sanayinde en başta sabit yatırım masrafları gelmektedir. Bu durumda üretim dalgalanmaları, işletmeleri olumsuz yönde etkileyecektir. Özellikle hammadde sağlanamadığı dalgalanma bunda önemli rol oynamaktadır. Sürekli olarak, istenen miktar ve kalitede girdi sağlamanın en etkin yolu olacak model gibi görülmektedir.

d) Tarımsal faaliyet çok sayıda dağınık ve küçük işletmelerde yürütülüyor ise, sermaye ve yönetim açısından önemli eksiklikler bulunur. Model bu eksiklikleri de giderme iddiasındadır.

e) Bunlara ek olarak riskin azaltılması, maliyetin düşürülmesi, yönetim şeklinin iyileştirilmesi, pazarlık gücünün kazanılması, pazarın iyileştirilmesi, uygun girdi sağlanması, yeni teknolojilerin adaptasyonu ve geliştirilmesi, sermaye temini gibi faktörler de sıralanabilir.

f) Sözleşmeli tarımı, **sınırlı sözleşme** ve **tam yetkili sözleşme** diye sınıflandırmak mümkündür. **Sınırlı sözleşmede**, üretici sadece aldığı girdiler nedeniyle bir borç ilişkisine girer. Alım garantisi yoktur. Yada sadece alım sözleşmesi yapılarak, çiftçinin belirli nitelikte ürünü için bir Pazar garantisi sağlamaktadır. **Tam yetkili sözleşmede** ise, hem girdi sağlanır, hem de belirli nitelikte ürünü için alım garantisi verilir.

4. Sözleşmeli Ürünün Temel Özellikleri

A. Ürünün Yapısı: Sözleşme yapılacak ürünün sanayide kullanım imkanları, dayanıklılığı, üreticilerin sosyal ve ekonomik özellikleri ve üretimin coğrafi dağılımı gibi özellikler, sözleşmeli üretimin tercih edilmesinde etkili olabilmektedir. Nitekim dünyada

Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli ve Samsun İli Yaklaşımı

daha çok şeker kamışı ve pancarı, meyveler, sebzeler, et ve yumurta tavukçuluğunu birtakım arpa, et ve süt üretiminde sözleşmeli üretim başarılı olarak uygulanabilmiştir.

B. Fiyatlar ve Fiyat Politikası: Fiyatlandırma politikası modelin başarısı veya başarısızlığını belirleyen önemli faktördür. Sözleşmelerde ürün fiyatlarının belirlenmesinde pazarın yapısı etkili olmaktadır. Sözleşmeler, fiyat değişkeni bakımından dört grupta toplanabilir.

a. Sabit Fiyatlı Sözleşmeler: Sözleşme onayladığı zaman kesin olarak ürünün alıcıya satış fiyatı bellidir. Bu tip sözleşmeler ile pazar riski, üreticiden alıcıya transfer edilmiş olmaktadır.

b. Pazar Fiyatı Esasına Dayanan Sözleşmeler: Alıcı firma ürün bedelini satış zamanı piyasada oluşan fiyat üzerinden ödemektedir. Bu tip sözleşmelerde tek ve kesin bir satış fiyatı yoktur. Firmalar fiyat riskini üretici üzerinde bırakmakta ve üreticilere sadece pazar garantisi sağlanabilmektedir.

c. Üretim Masrafları Esasına Dayanan Sözleşmeler: Hasattan sonra üreticinin üretim maliyeti hesaplanır. Üretim maliyetine sözleşmede belirtilen bir oranda üretici kar payı ilave edilerek alıcı firmaların ürün satın alma fiyatı elde edilir.

d. Fiyatı Belirli Olmayan Sözleşmeler: Bu sözleşmelerde fiyatla ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Sadece üretici ürününü ilgili alıcıya satış için sözleşme yapmaktadır. Satış fiyatı yukarıdaki üç yöntemden biri esas alınarak belirlenebilir.

C) Makro Ekonomik ve Kurumsal Politikalar: Alıcı ve üreticinin ürün bedellerini ödeme sistemi alıcı ve işleyicinin monopol (tek alıcı) olma durumları da sözleşme modelinin temel belirleyicisidir. Ayrıca ulusal tarım, sanayi ve ticaret politikalarının bir aracı olarak sözleşmeli üretim, devlet tarafından teşvik edilebilir. Bu amaçla özellikle çiftçi eğitim- yayım girdi sübvansiyonu ve tarımın kredilenmesi ile sözleşmeli üretimin ilişkilendirilmesi yararlı olacaktır.

D) Sözleşme Süresi: Sözleşme yapılmasında amaç, taraflar arasında arz ve talep uyumunun sağlanması olduğundan, sözleşme süresi bu amaca yönelik olarak kesin bir biçimde belirlenmelidir.

Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli ve Samsun İli Yaklaşımı

E) Üreticilerin Alıcı Firmalarla Ortaklığı: Modelin uygulanmasındaki başarının yükseltilmesi için, gerektiğinde üreticilerin alıcı işletmelere belirli bir sermaye katılımıyla ortaklığı sağlanabilmektedir.

4. Modelin Dünya’da ve Türkiye’deki Uygulamaları

a) Dünya’daki Uygulamalar : Sözleşmeli tarım uygulamaları yeni bir yaklaşım değildir. 1885 sonrası dönemde Japonlar tarafından Taiwan’ da şeker üretimi için kullanılmıştır. 20. yüzyılın başlangıcında ise Orta Amerika’da ABD muz firmalarınca uygulanmıştır. Gerçek anlamda sözleşmeli tarımın geçmişi 1940’lara gitmekte olup bu tarihlerde Avrupa ve Kuzey Amerika’da tohumluk üretiminde kullanılmıştır. 1945 sonrası tohum endüstrisinin yeniden yapılanması 1970 ve 1980’lerde tohumculuk şirketlerinin birleşmelerini ve işbirliğine gitmelerini gerektirmiştir. 20. yy sonlarına doğru Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya da sözleşmeli tarım gıda sanayinin kritik bir unsuru olmuştur.

ABD’de sözleşmeli üretim 1950’lerde broiler yetiştiriciliği ile başlamıştır. ABD’de 1990 verilerine göre sözleşmeli tarım uygulamaları pamukta %12 iken, broilerde %90 ve sebze işlemede %80’e ulaşmıştır. Avrupa Birliği’nde tarım ürünlerinin sözleşmeli yetiştirilme oranları ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Ünelere göre dana etinin %3-95’i, sütün %1-99’u, tavuk etinin %15-95’i, yumurtanın %10-70’i, şeker pancarının %100’ü, patatesin %2.5-71’i, bezelyenin %85-100’ü, sanayi tipi domatesin %100’ü sözleşmeli olarak yetiştirilmekte ve pazarlanmaktadır.

b) Türkiye’deki Uygulamalar : Günümüzde Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ve Pancar Ekicilerinin İstihsal Kooperatifler Birliği (PANKOBİRLİK) çiftçiyle sözleşmeli pancar tarımı yapmaktadır.

Şeker pancarından sonra sözleşmeli üretimin uygulandığı ürün sanayi tipi domatestir. Şeker pancarı alıcısı sadece birer kamu kuruluşu kooperatifi olmasına karşın, sözleşmeli sanayi tipi domateste alıcı, gıda sanayinde faaliyette bulunan çok sayıda ve değişik niteliklerdeki işletmelerdir. Meyve ve sebze işleme sanayinde sözleşmeli tarım uygulaması yaygın olarak görülürken, bu sanayi kuruluşları çeşitli nedenlerle spot alımlar

Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli ve Samsun İli Yaklaşımı

da yapmaktadır. Bu entegrasyon genellikle sanayi ve ticaret kesimlerinde hammadde olarak kullanılan ürünler ve özellikle tohumculuk endüstrisinde gelişmiştir. Bursa, Balıkesir, Çanakkale, İzmir ve Manisa illerinde domates bezelye ve meyve suyu ve konserve üreten üreticiler ile bölge de faaliyette bulunan sanayi tesisleri arasında entegrasyona gidilmiştir. TİGEM de 1965 ten bu yana sözleşmeli tohumluk üretimi çalışmaları yapılmaktadır. Özel sektörün tohum üretimindeki rolünün artması ve piyasa payının artmasına paralel olarak TİGEM sözleşmeli tohum üretimi alanlarını kademeli olarak daraltmıştır.

Günümüzde Antalya ve Muğla bölgelerinde kesme çiçek, Özellikle Ege ve Akdeniz bölgesinde dondurulmuş meyve ve sebze, konserve sanayinde söz konusu firmalar çok çeşitli sebze meyvelerin temini için sözleşmeli üretim yapmaktadır. Ayrıca ülkemizin değişik yerlerindeki süt birliklerinde belirli dönemler ile süt üreticileri adınca anlaşma yapmak için ihaleler düzenlemekte ve bu ihaleyi kazanan firma belirli süreler ile sözleşme ile belirlenen fiyat üzerinden üreticinin sütünü toplamaktadır.

5. Modelin Hukuki Durumu

Sözleşmeli üretim 1996 yılında çıkarılan tebliğe kadar borçlar kanunu hükümlerine göre yapıyordu. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 30 Haziran 1996 tarihinde 22.682 sayılı resmi gazetede sözleşmeli tarımsal ürün yetiştiriciliği ile ilgili usul ve esaslar hakkında tebliğ yayınlamıştır. Bu tebliğde ülkemizde sözleşmeli üretim uygulamalarını disipline etmek, uygulamaların yaygınlaşmasını sağlamak ve bu alandaki hukuki boşluğu gidermek amaçlanmıştır. Ancak ülke genelinde uygulayıcı kuruluşlarca yeterince dikkate alınmadığı tarım kuruluşları ile üretici örgütlerinin konu ile yeterince ilgilenmedikleri gözlenmektedir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 1 Ağustos 1998 de yeni bir tebliğ yürürlüğe sokmuştur. Bu tebliğ ile getirilen yeni düzenlemeler şunlardır:

a) Ürüne ait varsa TSE standardı veya alıcı tarafından belirlenecek kalite normları sözleşmede yer alacak.

b) Ürünle ilgili olarak üretici tarafından bankalardan alınacak tarımsal kredilerde alıcının kefil olması ile ilgili düzenleme kaldırılmıştır.

Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli ve Samsun İli Yaklaşımı

c) Üreticinin, üretim süresince üretim yapılan yerde oturma zorunluluğu kaldırılarak, üretici veya vekilinin üretim süresince üretime katılma zorunluluğu getirilmiştir.

d) Sözleşmeli hayvansal ve su ürünleri üretiminin bakanlıkça belirlenen esaslara uygun yapılabilmesi, tebliğ kapsamına alınmış.

e) Sözleşme kapsamında ürüne ve üreticiler ait teknik hususların, ek bir teknik şartname kapsamında alıcı ve üretici tarafından belirlenmesi kararlaştırılmıştır.

f) Üretici ve alıcının anlaşması halinde sözleşmeye konu olan ürünlerin tarım sigortaları kapsamında sigorta ettirilmesine imkan tanınmış.

g) Fiyatlandırmada ürünün ödemeye esas fiyatının üretici ve alıcı arasında serbest piyasa prensipleri çerçevesinde yapılacak antlaşmaya göre belirlenmesi esası getirilmiş.

h) Ödemelerde ürün bedelinden aynı ve nakit avans düşüldükten sonra kalan kısmın sözleşmede belirtilen ödeme planına göre yapılması.

i) Sözleşmeye uyulması halinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile il ve ilçe müdürlüklerince görevlendirilecek heyetteki kişi sayısı en az ikiden üçe çıkarılması.

j) Alıcı ve üreticilerin sözleşmedeki taahhütlerine uymamaları halinde tespit edebilecek tazminat miktarının hesabında, ticari kredi faizi üzerine TCMB ikinci kırdırma faizi oranında faizin alınacağı ile ilgili değişiklik yapılması.

k) Anlaşmazlık sorunlarının çözümünde her iki tarafın temsilcileri ile birlikte yapılan tespit sonucu anlaşma sağlanamazsa, sorunun yargıya intikal ettirileceği gibi hususlarda düzenleme yapılmıştır.

Kaynaklar

Sözleşmeli Üretim İle İlgili Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik 26 Nisan 2008 tarihli ve 26858 Sayılı Resmi Gazete

Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli. Ekonomik Yaklaşım, Sayı: 65. Bahadır AYDIN

Selp II Bülteni.2010 Sözleşmeli Üretim

Sözleşmeli Yetiştiricilik Modeli, Dr. Sibel Tan, *TEAE*

Arpacı, T. Tarımsal Pazar Koordinasyonu ve Ekonomik Gelişme, 1982, Ankara

TR83 Samsun Alt Bölge Tarım Master Planı-2006

Tarımda Sözclemeli Üretim Modeli ve Samsun İli Yaklaşımı

Boratav, Korkut, Yeni Dünya Düzeni Nereye, İmge Kitabevi Yayınları, 2000, Ankara

Dinler, Zeynel, Tarım Ekonomisi, Ekin Kitabevi Yayını, Şubat 2000, Bursa

Ergun, E., Karalar, F., Türkiye'de Sözclemeli Üretim Yapan ve Yapmayan İşletmelerin
Temel Yapısal Özellikleri, Türkiye II. Tarım Ekonomisi Kongresi,

Küresel Sömürgecilik Aracı: Sözclemeli Üretim. Dr. Nejdet Oral. 27 Ocak 2004